

6/2011

№6/2011

საეკლესიო ჟურნალი

# ლოგოსი

„ეგალიტეტი და მცირეობა... მცირეობის“  
(ფსალმ. 46, 1-8)

SCIENTIFIC MAGAZINE

**LOGOS**

Sing praises to God...  
With understanding!  
(Psalm 47, 6-8)

საეკლესიო ჟურნალი

LOGOS



№6/2011

სამეცნიერო ჟურნალი

# ლოგოსი

„უგალობდით ღმერთსა... მეცნიერებით“  
(ფსალმ. 46, 6-8)

SCIENTIFIC MAGAZINE

## LOGOS

'Sing praises to God...  
With understanding'

(Psalm 47, 6-8)

თბილისი 2011  
Tbilisi

რედოლოგია:

დავით მუსხელიშვილი (მთავარი რედაქტორი)  
მიტროპოლიტი ანანია (ჯაფარიძე)  
ალესანდრო მარია ბრუნი (იტალია)  
ელდარ ბუბულაშვილი  
ალექსანდრე დაუშვილი  
ნინო ჭავჭავაძე

Board of Editors:

David Muskhelishvili  
Metropolitan Anania (Japaridze)  
Alessandro Maria Bruni (Italy)  
Eldar Bubulashvili  
Alexander Daushvili  
Nino Chavchavadze

საქართველოს  
მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული  
ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი

საქართველოს  
მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული  
ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი  
INTERNATIONAL CENTRE FOR CHRISTIAN STUDIES  
AT THE ORTHODOX CHURCH OF GEORGIA

UDC (უაკ) 2-9+27-9  
ლ-769

**გამოცემაზე მუშაობდნენ:**

**Team working on the issue:**

**რედაქტორი:**

დოდო ღლონტი

**Editor:**

Dodo Ghlonti

**მთარგმნელი:**

ელენე აბაშიძე

**Translator:**

Elene Abashidze

**ტექ. რედაქტორი:**

ალექსანდრე დაუშვილი

**Technical Editor:**

Alexander Daushvili

**კორექტორი:**

ლუიზა ჯიქია

**Corrector:**

Luiza Jikia

წარმოდგენილი სტატიების ავტორთა მოსაზრებები შეიძლება ყოველთვის არ ემთხვეოდეს რედაქციის პოზიციას.  
Considerations of the represented articles' authors can sometimes not correspond to the position of the Board of Editors.

ISSN 1987-6661

## წინათქმა

თბილისში ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრის დაფუძნების იდეა ეკუთვნით საზღვარგარეთელ მეცნიერებს, რომლებიც 2000 წელს მონაწილეობდნენ I საერთაშორისო სიმპოზიუმში: „ქრისტიანობა: წარსული, აწმყო, მომავალი“. ეს იდეა მოიწონა სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა, უწმიდესმა და უნეტარესმა ილია II-მ, დალოცა და თვითონვე დააფუძნა ფონდი: „საქართველოს მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი“.

უკვე თითქმის ათი წელია სამეცნიერო ცენტრი იღწვის ათეიზმის ბატონობის პერიოდში ეკლესიასა და მეცნიერებას შორის ხელოვნურად ჩატეხილი ხიდის აღსადგენად, აკავშირებს რწმენასა და ცოდნას. ამ ხნის განმავლობაში ცენტრის მიერ ორგანიზებული რამდენიმე საერთაშორისო სიმპოზიუმი, კონფერენცია, სემინარი. მთელ რიგ მონასტრებთან და საზოგადოებრივ ორგანიზაციებთან შექმნილია საგანმანათლებლო კურსები ეკლესიის ისტორიის, ლიტერატურათმცოდნეობის, ღვთისმეტყველების, ხელოვნებათმცოდნეობის აქტუალურ საკითხებზე. საქართველოსა თუ მახლობელ აღმოსავლეთში მოეწყო რამდენიმე, მეტად მნიშვნელოვანი სამეცნიერო ექსპედიცია ანდრია პირველწოდებულის მისიონერული მოღვაწეობის ნაკვალევზე, მომზადდა და დაიბეჭდა საქართველოს ეკლესიის ისტორიისადმი მიძღვნილი არა ერთი მნიშვნელოვანი გამოკვლევა.

2011 წლის 10-11 მაისს თბილისში ჩატარდა IV საერთაშორისო სიმპოზიუმი: „ქართველი ათონელები და ქრისტიანული ცივილიზაცია“. სიმპოზიუმი მიეძღვნა წმინდა გიორგი მთაწმინდელის დაბადებიდან 1000 წლისთავს. ამ დიდ ქართველ მოაზროვნეს, ფილოსოფოსს, მთარგმნელსა და სამონასტრო ცხოვრების ორგანიზატორს აქვს უდიდესი დამსახურება სახელმწიფოებრივი ცნობიერების განმტკიცების, ქართული კულტურის და საერთოდ, ქრისტიანული ცივილიზაციის განვითარების საქმეში.

სიმპოზიუმში მონაწილეობდნენ მეცნიერები: ამერიკიდან, გერმანიიდან, იტალიიდან, ლიტვიდან, პოლონეთიდან, რუსეთიდან და საქართველოდან.

სიმპოზიუმს დაესწრო და მისასალმებელი სიტყვა წარმოსთქვა უწმიდესმა და უნეტარესმა, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქმა, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსმა და ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტმა, ილია II-მ.

სიმბოზიუმს მიესალმა საქართველოს პარლამენტის თავმჯდომარე, ბ-ნი დავით ბაქრაძე.

სიმბოზიუმზე დამუშავდა ღვთისმეტყველების, საქართველოს ეკლესიის ისტორიის, ფილოლოგიის მეცნიერების, ხელოვნებათმცოდნეობის აქტუალური პრობლემები, რომლებიც წარმოაჩინენ ქართველი ათონელი მამების გამორჩეულ ღვაწლს მართლმადიდებლური ცივილიზაციის განვითარებისა და განმტკიცების საქმეში. ყურადღება მიიპყრო მოხსენებებმა წმინდა გიორგი ათონელის ბიოგრაფიის უცნობი თუ ნაკლებად ცნობილი ეპიზოდების, მისი მიერ თარგმნილი ლიტურგიკული ძეგლების საღვთისმეტყველო მნიშვნელობის შესახებ. გამორჩეული იყო მოსაზრება კავკასიისა და მეორე ბიზანტიური თანამეგობრობის შექმნის ისტორიული კანონზომიერებებისა და მისი ფორმირების თავისებურებებზე. სიმბოზიუმზე განისაზღვრა ქართველი ათონელი ბერების როლი და მნიშვნელობა ქართულ პოლიტიკაში. შეფასდა ათონისა და კონსტანტინოპოლის სამწიგნობრო კერების მოღვაწეთა როლი ქართული მოხატული ხელნაწერების შექმნის საქმეში და ა.შ.

სიმბოზიუმმა სამეცნიერო წრეების დიდი ინტერესი გამოიწვია. ჟურნალ „ლოგოსის“ რედაქციამ ითვალისწინებს რა მკითხველი საზოგადოების ინტერესს, სრულად გთავაზობთ სამეცნიერო სიმბოზიუმზე გამომსვლელთა სიტყვებსა და მოხსენებებს.

სარედაქციო კოლეგია

# სარჩევი

## შესავალი

- აკად. **დავით მუსხელიშვილის** შესავალი სიტყვა 9
- უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის, მცხეთა-თბილისის მთავარეპისკოპოსის და ბიჭვინთისა და ცხუმ-აფხაზეთის მიტროპოლიტის **ილია II-ის** გამოსვლა 12
- ედიშერ ჭელიძე** — ქართველ ათონელთა ღვაწლი. 15

## ღვთისმეტყველება

- ჭიათურისა და საჩხერის მიტროპოლიტი **დანიელი (დათუაშვილი)** — ქართველი ათონელები და ივერიის ყოვლადწმინდა ღვთისმშობლის ხატი. 25
- დეკანოზი **ბიძინა (გუნია)** — წმინდა გიორგი მთაწმინდელის მიერ თარგმნილი ლიტურგიკული ძეგლების საღვთისმეტყველო მნიშვნელობა. 30
- პარმენ მარგველაშვილი** — საღვთისმეტყველო სწავლების ერთი გაკვეთილისათვის ეფეთიმე მთაწმინდელის „წინამძღვრის“ მიხედვით (ღვთიური შესაქმე და ქართული სააზროვნო წიადი). 36

## ისტორია

- მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტი **ანანია (ჯაფარიძე)** — ლაზიკის ეპარქიაში შემავალი „იბერიის თემი“ და ვალაშკერტის სამთავრო (XI ს.) და საეკლესიო იურისდიქციათა ცვლილება. 43
- გორისა და სამთავისის მიტროპოლიტი **ანდრია (გვაზავა)** — ზოგიერთი ცნობა ქართულ მონასტერთა ძველ წეს-განგებათა შესახებ. 52
- დეკანოზი **ჰენრიკი (პაპროცკი)** — წმინდა ექვთიმე მთაწმინდელი წმინდა გრიგოლ ფერაძის სამეცნიერო ნაშრომებში. 56
- სტეფან რეპი** — კავკასია და მეორე ბიზანტიური თანამეგობრობის შექმნა: გაბიზანტიელება, კოსმოპოლიტობა და ქართველი მთაწმინდელები. დეკანოზი 60

<b>იოსებ (ზეთეიშვილი)</b> — „ქართულად წსნილად უბნობდი“: ღვთისმშობლის მოწოდების განხორციელება ქართველ ათონელთა ცხოვრებასა და მოქალაქობაში.	68
<b>მაია რაფავა</b> — წმინდა იოანე ათონელი (შტრიხები ბიოგრაფიისათვის).	73
<b>იოსტ გიპერტი</b> — ქართველი მთაწმინდელები და მათი გავლენა ქართული განმანათლებლობის კერებზე.	79
<b>მზია სურგულაძე</b> — საქართველოს ეკლესია გიორგი მთაწმინდელიდან დავით აღმაშენებლამდე.	86
<b>მანანა გაბაშვილი</b> — ათონელი ბერების ადგილი და როლი შუა საუკუნეების ქართულ პოლიტიკაში.	92
<b>ვალერი სილოგავა</b> — წმინდა გიორგი მთაწმინდელი წმინდა ეფთვიმე მთაწმინდელის შესახებ.	97
<b>რამაზ შენგელია</b> — ათონის ივერთა მონასტრის სამედიცინო ტრადიციები.	105

#### ფილოლოგია

<b>ალესანდრო მარია ბრუნი</b> — წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ავტოგრაფების იდენტიფიცირებისათვის: პალეოგრაფიული და კოდიკოლოგიური შენიშვნები ივირონის მონასტრის ქართულ ხელნაწერებთან დაკავშირებით.	113
<b>გრივერ ფარულავა</b> — წმინდა გიორგი ათონელიდან წმინდა ილია მართლამდე.	121
<b>ეკა დულაშვილი</b> — წმინდა გიორგი მთაწმინდელი — ბიზანტიური ჰიმნოგრაფიის მთარგმნელი.	127
<b>ელენე მაჭავარიანი</b> ათონისა და კონსტანტინოპოლის სამწიგნობრო კერების მოღვაწეთა როლი X-XI საუკუნეების ქართული მოხატული ხელნაწერების შექმნაში.	132
<b>ნესტან სულავა</b> — წმინდა გიორგი მთაწმინდელი — „ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი“.	136

#### ხელოვნებათმცოდნეობა

<b>ლალი ოსეფაშვილი</b> — წმინდა გიორგი მთაწმინდელის გამოსახულებანი ქართულ კედლის მხატვრობის ნიმუშებში.	145
<b>მაგდა სუხიაშვილი</b> — რიტმული პუნქტუაცია გიორგი მთაწმინდელის ავტოგრაფული ხელნაწერების მიხედვით.	150
<b>ნანა ბურჭულაძე</b> — დიდ ქართველ ათონელ მამათა „ცხოვრებანი“ და საეკლესიო ხელოვნების ისტორია.	158





# წმინდა გიორგი მთაწმინდელის ავტოგრაფების იდენტიფიცირებისათვის: პალეოგრაფიული და კოდიკოლოგიური შენიშვნები ივირონის მონასტრის ქართულ ხელნაწერებთან დაკავშირებით

ალესანდრო მარია ბრუნი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი (იტალია)

გიორგი მცირის მიერ დაწერილ გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების XVI თავში („ცხოვრება და მოქალაქობა წმიდისა და ნეტარისა მამისა ჩუენისა გიორგი მთაწმინდელისა“)¹, ჩვენ ვხვდებით ცნობას იმის შესახებ, რომ გიორგი მთაწმინდელი (ca. 1009-1065)² არა მარტო ბერძნული ტექსტების მთარგმნელი, არამედ საკმაოდ გაწაფული გადამწერიც ყოფილა. როგორც ჰაგიოგრაფი გვაუწყებს, წმინდანი ბერძნულიდან თავისსავე თარგმნილს შემდგომ ორჯერ და სამჯერ გადაწერდა ხოლმე: „...რამეთუ რომელნიმე წიგნი ორკეცად და სამკეცად გარდაწერილ არიან, რომელ-ესე მოსაგონებელადცა დიდ არს, ვითარმცა ესოდენნი წიგნი ერთმან კაცმან მზანი თარგმნილნი ცხოვრებასა შინა თვსსა აღწერნა. არა რომელმანმცა ბერძულისაგან სრულიად თარგმნა, ვითარ-ესე კაცმან ამან საკვრველმან მალლად და ღმრთივბრწყინვალედ აღწერნა...“³.

ეს მნიშვნელოვანი მოწმობა საფუძველს გვაძლევს, წამოვჭრათ საკითხი გიორგი მთაწმინდელის ხელით შესრულებული ხელნაწერების შესახებ. წარსულში ამ საკითხს ორმა მკვლევარმა, ა. ცაგარელმა და რ. ბლეიკმა თავიანთ ნაშრომებში (რომლებიც ეძღვნება ათონის მთაზე ივირონის მონასტერში დაცული ქართული

ხელნაწერების აღწერას)⁴, ჩამოაყალიბეს ჰიპოთეზა იმის შესახებ, რომ დაცული ხელნაწერებიდან ზოგიერთი, შესაძლებელია, გიორგი მთაწმინდელის მიერ ყოფილიყო შესრულებული⁵.

ამჯერად, გადავწყვიტე, გადავამოწმო ამ ორი მნიშვნელოვანი მკვლევრის კომენტარები. ამ მიზნით ვეწვიე ივირონის მონასტრის ბიბლიოთეკას და შევისწავლე ის ხელნაწერები, რომლებიც ჩემმა პატივცემულმა წინამორბედებმა წმინდანის ხელით შესრულებულად მიიჩნიეს. ძირითადი მიზეზი, რის გამოც წამოვიწყე ეს კვლევა, იყო ის, რომ ადრე გამოთქმული მოსაზრებები არ იყო გამყარებული სათანადო კრიტიკული კომენტარებით. ცაგარელისა და ბლეიკის კატალოგებში არც პალეოგრაფიული ანალიზის კვალი ჩანს და არც კოდიკოლოგიური გამოკვლევის რაიმე ნიშანი. ამგვარი მიდგომის ყველაზე გასაოცარი შედეგი ის აღმოჩნდა, რომ

4. ივირონის მონასტერი და ქართული სალიტერატურო სკოლა ათონის მთაზე იხ.: Lefort J. - Oikonomidès N. - Papachryssanthou D. - *Métréveli H. Actes d'Iviron, I. Des origines au milieu du XI<sup>e</sup> siècle.* (= *Archives de l'Athos, XIV*). Paris, 1985; *Métréveli H, Le rôle de l'Athos dans l'histoire de la culture géorgienne // Bedi Kartlisa*, 41, 1983. P. 17-26; Хинтибидзе Э., Афонская грузинская литературная школа. Тбилиси, 1982; *მეტრეველი ე., ნარკვევები ათონის კულტურულ-საგანმანათლებლო კერის ისტორიიდან.* თბილისი, 1996.

5. Цагарели А.А., Сведения о памятниках грузинской письменности, I. Санкт-Петербург, 1886, С. 69-94; Blake R, Catalogue des manuscrits géorgiens de la Bibliothèque de la Laure d'Iviron au Mont Athos, I // *Revue de l'Orient Chrétien, Troisième série*, 8 (28), 1931-1932, P. 289-361; *Idem.* Catalogue des manuscrits géorgiens de la Bibliothèque de la Laure d'Iviron au Mont Athos, II-III // *Revue de l'Orient Chrétien, Troisième série*, 9 (29), 1933-1934. P. 114-159, 225-271. N. Marr seems not to have dealt with this problem (Март Н.Я., Агиографические материалы по грузинским рукописям Ивера // *Записки Восточного Отделения Императорского русского археологического общества. Том 13, 1900.* Санкт-Петербург, 1901. С. 79-88).

1. ძველი ქართული ავტოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი II (XI-XV სს.), ილია აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით. თბილისი 1967, გვ. 106-207.

2. გიორგი მთაწმინდელის სალიტერატურო საქმიანობის შესახებ იხ.: კეკელიძე კ., ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტომი პირველი. თბილისი, 1980. გვ. 213-234; Tarchnišvili M, *Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur.* Città del Vaticano, 1955, S. 154-174.

3. ძველი ქართული ავტოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. წიგნი II... გვ. 147.

გიორგი მთაწმინდელს მიაკუთვნეს სხვადასხვა ხელით შესრულებული ხელნაწერები (მაგ., მანუს. 45, 52 და 78)<sup>6</sup>.

როგორც კი სამუშაოს შევედექი, იმწუთ-შივე გაჩნდა ამ საკითხის გარკვევის აუცილებლობა. პირველ რიგში, საჭირო იყო იმ მრავალი ელემენტის აღმოფხვრა, რომელიც შეცდომის მიზეზს წარმოადგენდა, და იმის მკაფიოდ განსაზღვრა, თუ რომელი ნაწერი შეიძლება მივაკუთვნოთ შუა საუკუნის სახელოვან მეცნიერს. ამ მიზნის მისაღწევად განვახორციელე ივირონის მონასტრის ბიბლიოთეკაში დაცული რამდენიმე ძველის პალეოგრაფიული და კოდიკოლოგიური ანალიზი. მიღებული შედეგები შევადარე მოწმობებს, რომლებიც შემონახულია კარგად ნაცნობ ჰაგიოგრაფიულ და ისტორიულ წყაროებსა (გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება 1074წ.)<sup>7</sup> და თბილისში, ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში დაცულ XI-ის რამდენიმე კოლოფონსა და ხელნაწერში.

კვლევის ისეთი მნიშვნელოვანი საგანი, როგორც არის გიორგი მთაწმინდელის ავტოგრაფების იდენტიფიცირება, ნათლად წარმოაჩინა იმ საკითხთა ნუსხას, რომლებიც შემდგომ დაწვრილებით შესწავლას საჭიროებს. ნებისმიერ პალეოგრაფიულ კვლევას მუდამ თან უნდა ახლდეს ლიტერატურული ძეგლის სრული კრიტიკული ტექსტუალური ანალიზი<sup>8</sup>. ამის გარეშე, ჩვენ არ გვექნება კრიტერიუმი, რისი მეოხებითაც დადასტურდება ხელნაწერთა კვლევის პროცესში წარმოსებილი ისეთი ჰიპოთეზები, რომლებიც უშუალოდ ხელნაწერის შესწავლიდან არ მომდინარეობს<sup>9</sup>.

ჩვენი შემთხვევა არ წარმოადგენს გამონაკლისს. ამიტომ, მიღებული შედეგები უნდა განვიხილოთ მხოლოდ როგორც წინასწარი. იმედი მაქვს, ეს წინასწარი შედეგები თავის წვლილს შეიტანს გიორგი მთაწმინდელის ლიტერატურული მემკვიდრეობის შესწავლის საქმეში.

დღეისათვის გიორგის ავტოგრაფების იდენტიფიკაციასთან დაკავშირებული ნებისმიერი კვლევის ამოსავალ წერტილად უნდა მივიჩნიოთ მხოლოდ ხელნაწერი ათ. 45. აღნიშნული კრებული შეიცავს გიორგი მთაწმინდელის მიერ თარგმნილ ბიზანტიურ დიდ ოქტოიქოსს (*Paraklitiki*)<sup>10</sup>, ქართულად — პარაკლიტონი. კრებულის გიორგი მთაწმინდელისეული რედაქცია წარმოადგენს არა მარტო ახალ თარგმანებს, არამედ ადრეულ ქართულ ჰიმნოგრაფიულ მასალასაც<sup>11</sup>. გიორგი მთაწმინდელის მიერ რედაქტირებული ოქტოიქოსი კვლავაც არ არის გამოცემული. ქვემოთ წარმოდგენილია ძველის კოდიკოლოგიური და პალეოგრაფიული აღწერა.

კრებული შედგება II + 313 248x185მმ. ფურცლისგან. პერგამენტი საშუალო ხარისხისაა. ხელნაწერი აკინძულია კვატერნებით. სიგნატურის ნიშანი ჩნდება პირველი ფურცლის დასაწყისის ცენტრში და ბოლო ფურცლის ქვედა მარჯის შუაში. აკინძვა ბეწვიანი მხრით გარეთ არის შესრულებული. პერგამენტი დაგრაფულია ბეწვის მხრიდან. დაგრაფვის სისტემა შეესაბამება ბერძნულ n°2-ს, ხოლო დაგრაფვის ტიპი, ბერძნულ OOD 1-ს<sup>12</sup>.

и Христианский Восток. Библиотека, 9). Москва, 2010; Он же. Теологос. Древнеславянские кодексы Слов Григория Назианзина и их византийские прототипы (= Россия и Христианский Восток. Библиотека, 6). Москва — Санкт-Петербург, 2004.

6. ა. ცაგარელი, ქართული ხელნაწერები ათონის მთის იბერიულ მონასტერში, თეოლოგიური კვლევების ჟურნალი, 12, 1911, P. 593-607 (see: 598, n°12; 601, n° 39); Blake R, Catalogue, II. P. 238-239, 244, 261.

7. მეტრეველი ე., ათონის ქართველთა მონასტრის სალაპე წიგნი. თბილისი, 1998.

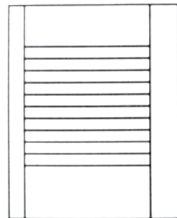
8. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა codex *Par. gae*. 5, რომელიც შეიცავს გიორგი მთაწმინდელის მიერ თარგმნილ ბერძნულ ტრიოდონს, ლ. ხაჩიძე მას ვანიხილავდა, როგორც წმინდანის ავტოგრაფს (იოანე მინჩხის პოეზია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო ლ. ხაჩიძემ. თბილისი, 1987. გვ. 75-118), მაგრამ, ლ. ხევსურიაძემ ტექსტუალური მონაცემების საფუძველზე უარყო ეს ჰიპოთეზა (ხევსურიაძე ლ. გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის „მარხვანის“ ავტოგრაფული ნუსხის საკითხისათვის. ლიტერატურული ძიებანი XXII, 2001. გვ. 75-83).

9. პალეოგრაფიის, კოდიკოლოგიის და ტექსტუალური ანალიზის ურთიერთიმართების საკითხზე ად. ქრისტეანოზის ფილოლოგიურ სივრცეში იხ. ჩემი ორი ზონოგრაფია: Бруни А.М., Византийская традиция и старославянский перевод Слов Григория Назианзина. Том I (= Россия

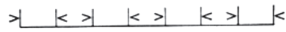
10. ამ ლიტურგიული წიგნის ისტორიის შესახებ იხ.: Froyshov S, The Early development of the Liturgical Eight-Mode system in Jerusalem // St. Vladimir's Theological Quarterly 51 (2-3), 2007. P. 139-178; Géhin P. — Froyshov S. Nouvelles découvertes sinaitiques: à propos de la parution de l'inventaire des manuscrits grecs // Revue des Études Byzantines, 58, 2008. P. 167-184; Jeffery P, The Earliest Octōēchoi: the Role of Jerusalem and Palestine in the Beginnings of Modal Ordering // Idem. (ed.) The Study of Medieval Chant, Paths and Bridges, East and West. In Honor of Kenneth Levy. Woodbridge, 2001. P. 147-209.

11. See: ხევსურიაძე ლ, გიორგი მთაწმინდელის რედაქციის მარხვანის ავტოგრაფული ნუსხის საკითხისათვის... გვ. 82; ჭანჭიჭიძე ც. — ჯღამაია ლ, ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. სინური კოლექცია. II ნაკვეთი. თბილისი, 1979. გვ. 58-131. გიორგი მთაწმინდელის თარგმანებსა და ბერძნულ ტრადიციას შორის კავშირის შესახებ იხ.: Кекелидзе К, Литургические грузинские памятники в отечественных книгохранилищах и их научное значение. Тифлис, 1908. С. XVIII-XX, 395-398.

12. See: Sautel J.-H. Répertoire de réglures dans les manuscrits grecs sur parchemin. Turnhout, 1995.

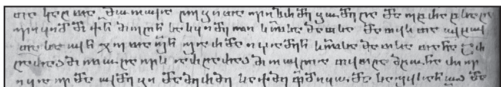
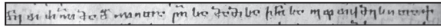
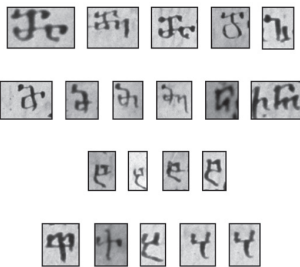


00D1



სისტ. 1:

ტექსტი შესრულებულია პატარა და კომპაქტური ნუსხური ასოებით. ასოები პატარაა, მაგრამ მკაფიო და ადვილად გასარჩევი. დუქტუსი ჩვეულებრივია, მომრგვალებული და კოხტა. მაგიდის ზედაპირთან მიმართებაში ჩანს, რომ გვერდებს მინიმალური მარჯები აქვს. ეს, სავარაუდოდ, იმით არის გამოწვეული, რომ საუკუნეების განმავლობაში წიგნი ბევრჯერ აკინძულა ხელახლა. ზოგიერთ ასოს დამახასიათებელი მონახულობა აქვს (მაგ. იხ.: დ, ზ, მ, ნ, ტ, ფ, ქ, ხ, ყ).



ათ. 45, ფოლ. 8v

როგორც ჩანს, ამ ხელწერას არ გააჩნია ანალოგი იმდროინდელ ათონურ ტრადიციაში, რომელიც განსხვავებული ნიშან-თვისებებით ხასიათდებოდა (მაგ., იხ. კრებული ათ. 24, 30,

54, 60)<sup>13</sup>. განსხვავება შეიძლება იმით აიხსნას, რომ გადამწერს განათლება ივირონის მონასტრის სკრიპტორიუმში არ ჰქონდა მიღებული. ამჯერად, საყოველთაოდ ცნობილი ბიოგრაფიული ფაქტები იმას მეტყველებს, რომ საქმე გვაქვს გიორგი მთაწმინდელის შემთხვევასთან<sup>14</sup>.

იმის შესაძლებლობა, რომ ნაწერი გიორგის სახელს დაუკავშიროთ, არ გამომდინარეობს არც ხელნაწერის შინაარსიდან და არც იმ აბსტრაქტული მოსაზრებიდან, რომ ხელწერა უცხოა ათონური ტრადიციისთვის. მთავარი, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ათ. 45 შესრულებულია გიორგის ხელწერით, შეგვიძლია ამოვიკითხოთ კრებულის საწყის ფურცლებიდან, სადაც მოთავსებულია ბერძნული *ოქტოიქოსის* თარგმანის წინასიტყვაობა. რამდენიმე წლის წინ ტექსტი გამოაქვეყნა ი. ლოლაშვილმა<sup>15</sup>.

ამ მინაწერში გიორგი მთაწმინდელი გვიყვება წიგნის სტრუქტურის, თარგმანის წყაროსა და მისი შესრულების თარიღის შესახებ. გიორგი მთაწმინდელის წინასიტყვაობა ყურადსაღებ მასალას იძლევა იმ მკვლევართათვის, რომელთაც აინტერესებთ წიგნის შექმნის პროცესების შესწავლა. ამის საფუძველზე, ჩვენ შეგვიძლია, უკეთ გავცნოთ იმას, თუ როგორ ახორციელებდნენ XI ს-ის ქართველი მეცნიერები და მთარგმნელები თავიანთ საქმიანობას, სათარგმნი მასალის მოძიებით დაწყებული, ხელნაწერის შექმნით დამთავრებული<sup>16</sup>.

ტექსტი შემდეგნაირად იწყება (ათ. 45, ფოლ. 2v): „...სახელითა მამისადათა და ძისადათა და სულისა წმიდისადათა. ითარგმნა პარაკლიტონი სრულებითა და უნაკლულოდ, ცხოვლად და მდიდრად, წმიდად და შუენიერად ჴელითა ჩემ გლახაკისა გიორგი ხუცეს-მონაზონისადათა და არა თუ მე ღირს ვიყავ სრულყოფად <მაღლისა ამის და მიუწოდმელისა საქმისა, არამედ ღმერთ-მან წყალობისათვს ნათესავისა ჩუენისა, ლოცვი-

13. Blake R., Catalogue, II-III. P. 138, 148, 245, 249.

14. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II, გვ. 110-123.

15. ლოლაშვილი ი., ათონურ ქართულ ხელნაწერთა სიახლენი. თბილისი, 1982, გვ. 19-22.

16. იმავე საკითხზე იხ.: Бруни А.М., Греческая палеография и картопелология // Палеография и кодикология: 300 лет после Монфонона (Материалы международной научной конференции. Москва, 14-16 мая, 2008 г.). Москва, 2008. С. 34-44.

თა და მადლითა ყოველთა ქართველთადათა ადამო პირუტყუთ სახე ესე პირი ჩემი და აღძრა მწიკულებანი ესე ენა ჩემი და ყოვლისა ბრალისა თანამდები ესე ს(ული) და გონება ჩემი და მომ-მადლა სრულყოფად ყოვლად შეუნიერისა ამის და დიდისა საქმისადა...“.

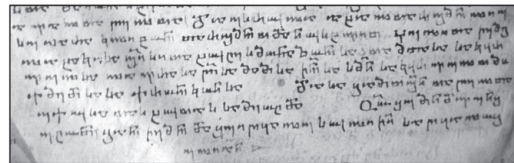
ამ სიტყვების შემდეგ გიორგი გვატყობინებს თარგმანის დაწყებას და გვაძლევს მნიშვნელოვან მოწმობას იმის შესახებ, თუ როგორ დაიწყო სამუშაო და როგორ წარმოუდგენია მისი განხორციელება: „...ხოლო ვინადათ არა ვგონებდი, თუ სრულებით შევით-ვჰკადრებ თარგმანებასა, პირველად სტიქარონ-წარდგომები ვთარგმნე სხუასა წიგნსა შინა და მერმე ვინადათ ბრძანებითა მამათა ჩემთა სულიერთადათა სრულებით *Αελ-υυαυ Ταργμνα*...“. ამას გარდა, წინასიტყვაობაში ვპოულობთ ბევრ საინტერესო ჩანაწერს, რომლებიც დაკავშირებულია ხელნაწერთა დამზადების პროცესთან. წმინდანი წერს (ათ. 45, ფოლ. 8v): „მე ჴელთსაქმარსა ჩემსა ვერ ვჰყიდდი; ღონე არა იყო და ღმრთისმოყუარეთა კაცთა მოლუაწებითა ვიზარდებოდეცა და ეტრატ-საცა ვიყიდდი – ქრისტემან მიეცინ სასყიდელი სულსა მათსა და თვსთა უხუთასა უნჯებათაგან გარდაიჭადენ სულსა მათსა თანა...“.

მიუხედავად იმისა, რომ ხელნაწერი ათ. 45 დღეისათვის ათონის მთაზე ინახება, ის არ იყო შექმნილი ივირონში. როგორც თავად გიორგი გვაუწყებს, *ოქტოიქოსის* თარგმანი და ასლი შესრულებულია მისი ხელით შავ მთაზე, წმიდა სიმეონ თაურმათუგოსის ლავრაში (ათ. 45, ფოლ. 8v): „...დაესრულა ახალ-თარგმნილი ესე პარაკლიტონი თარგმნით და ნუსხვით ჴელითა ჩემ გლახაკისა გიორგისითა ხუცესმონაზონისადათა მათსა საკვრველსა, ლავრასა წმიდისა მამისა ჩუენისა სვმეონ საკვრველთმოქმედისასა...“.

თუმცა, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ასლის დათარიღება, რომელიც გიორგის აქვს მითითებული, არ არის სრული, ვინაიდან, ხელნაწერის დასრულების თარიღს აკლია ბოლო ციფრი (ათ. 45, ფოლ. 8v): „...ქრონიკონსა...დასაბამითგანთა წელთა ექუსათას ხუთას სამეოცდა...“. შესაბამისად, ჩვენ შეგვიძლია დავასახელოთ თარგმანის შესრულების მხოლოდ მიახლოებითი თარიღი,

1053-1071 წწ. (დასაბ. 6561-6579). ავტორის ბიოგრაფიის საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტები საშუალებას გვაძლევს, კიდევ უფრო დავავიწროვოთ დათარიღების საზღვრები. 1042-1056 წლებში გიორგი ათონის მთაზე იმყოფებოდა, 1059-1065 წლებში საქართველოში მოღვაწეობდა, ხოლო 1065 წელს კონსტანტინოპოლში აღესრულა<sup>17</sup>. მაშასადამე, წინასიტყვაობიდან გამომდინარე, გიორგი მთაწმინდელის მიერ პარაკლიტონის თარგმანი და მისი ასლი შესრულებული უნდა ყოფილიყო შავ მთაზე 1056 – 1059 წლებში.<sup>18</sup>

მიუხედავად თარიღის ასეთი სიზუსტით განსაზღვრის შესაძლებლობისა, ჩვენ მაინც უნდა შევეცადოთ, პასუხი გავცეთ კითხვას, თუ რატომ მოგვცა ავტორმა არასრული დათარიღება და რატომ არის გამოტოვებული ბოლო ციფრი? ამ პრობლემას არც ცაგარელი და არც ბლეივი არ შეხებიან<sup>19</sup>. ი. ლოლაშვილის აზრით, ეს იმით აიხსნება, რომ წინასიტყვაობა დაიწერა უფრო ადრე ვიდრე გადაწერის პროცესი დასრულდებოდა<sup>20</sup>. თუმცა, ამგვარ ახსნას ეწინააღმდეგება ზემოთ მოყვანილი ავტორისეული მოწმობა (ათ. 45, ფოლ. 8v) თარგმნისა და გადაწერის დასრულების შესახებ („თარგმნით და ნუსხვით“).



ათ. 45, ფოლ. 8v

ამგვარად, იქმნება შთაბეჭდილება, რომ ათ. 45-თან დაკავშირებით გიორგის ნაწერის იდენტიფიცირების შესაძლებლობა დაბრკოლების წინაშე აღმოჩნდა. ცხადი ხდება, რომ ამ პრობლემის გადაწყვეტა დამოკიდებულია წინასიტყვაობაში აღმოჩენილი წინააღმდეგობის აღკვეთური ახსნის გზით.

17. Martin-Hisard B, La Vie de Georges l'Hagiorite (1009/1010-29 juin 1065) // Revue des Études Byzantines, 64-65, 2006-2007. P. 5-204.

18. ლოლაშვილი ი. ათონურ ქართულ ხელნაწერთა სიახლენი... გვ. 22-23.

19. Цагарели А. А. Сведения о памятниках грузинской письменности... С. 69. 94; Blake R, Catalogue, III. P. 238-239.

20. ლოლაშვილი ი. ათონურ ქართულ ხელნაწერთა სიახლენი... გვ. 22.

სირთულე იზრდება იმ გარემოებით, რომ დღემდე არ განხორციელებულა გიორგი მთაწმინდელის პარაკლიტონთან დაკავშირებული მანუსკრიპტული ტრადიციის რაიმე სახის ტექსტუალური კვლევა. ფაქტობრივად, ხელნაწერი ათ. 45, თუ ის მართლაც ავტოგრაფია, უნდა წარმოადგენდეს მთელი მანუსკრიპტული ტრადიციის არქეტის, ანუ ყველა ხელნაწერი მასზე უნდა იყოს დაფუძნებული.

სამწუხაროდ, დღეისათვის ამის გადამოწმება შეუძლებელია, რადგან, თუნდაც, ამ ტრადიციის უძველესი ხელნაწერებიც კი არ არის მასთან შედარებული. მაგალითისთვის ისიც კმარა, რომ XI ს-ის ხელნაწერების A-93<sup>21</sup> და ათ. 24<sup>22</sup> ტექსტუალური მიმართება ათ. 45-თან ჯერჯერობით არ არის გამოკვლეული.

კიდევ ერთი მოწმობა, რომელსაც გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება შეიცავს (თავი XIX), წარმოქმნის მორიგ სირთულეს. ბიოგრაფი გვაუწყებს, რომ გიორგი მთაწმინდელმა, ვიდრე იგი შავი მთიდან სამშობლოში დაბრუნდებოდა, 1059 წლისთვის, ყველა ნაშრომი დაასრულა: „... ხოლო ვითარცა ცნა ღმრთის-მსახურმან მეფემან ბაგრატ, ვითარმედ სრულ იქმნა თარგმანებაჲ წიგნთა საღმრთოთაჲ და მოირწყნეს ეკლესიანი შავისა მთისანი წიგნთა მისთა მდინარითა სულითა განმანათლებელითა, რამეთუ ყოველთა მონასტერთა გარდაიწერნეს...“; შესაბამისად, როგორც ჩანს, დაუსრულებელი არაფერი დარჩენილა და წიგნის გავრცელებაც უზრუნველყოფილი იყო. იმ მცირე დროს თუ გავითვალისწინებთ, რამაც თარგმანის დასრულებასა და

ავტორის საქართველოში დაბრუნებას შორის განვლო, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ წიგნის გავრცელება ძალიან სწრაფად მომხდარა. ამას მოწმობს ზემოთ ხსენებული კრებულები A-93 და ათ. 24, და აგრეთვე სინ. 96, რომელიც გადაიწერა შავ მთაზე XI ს-ის ბოლოს<sup>23</sup>.

აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ავტორის მიერ პარაკლიტონის ხელნაწერები ჩვეული წესით გავრცელებულა, როგორც ეს გიორგი მცირის მიერ არის აღწერილი გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების XVI თავში.

ყოველ შემთხვევაში, თუ ჩვენ გავიზიარებთ იმ მოსაზრებას, რომ ათ. 45 მართლაც წმინდანის ავტოგრაფს წარმოადგენს, ჩვენ მოგვიწევს იმის ახსნა, თუ რატომ არის კოლოფონში მოცემული თარიღი ნაკლები. ჩემი აზრით, არ იქნება მართებული ვიფიქროთ, რომ გიორგი მთაწმინდელს დაავიწყდა ნაშრომის დასრულების თარიღის მითითება. უფრო სავარაუდოა, ვიფიქროთ, რომ მან, წინასწარი განზრახვით, ორჯერ დატოვა ცარიელი ადგილი ბიზანტიურ და ქართულ ვერსიებში, რაც არ ეთანხმება ი. ლოლაშვილის მოსაზრებას, თითქოს, მიზეზი გადაწერის დაუსრულებლობა იყო<sup>24</sup>.

ამ საკითხის გადაჭრა შესაძლებელია, თუ ვივარაუდებთ, რომ თარიღი განზრახ არ არის სრულად მითითებული, იმიტომ, რომ ხელნაწერი ათ. 45 არის თარგმანის პირველი ასლი, საავტორო პირი, ნიმუში და არა ის ხელნაწერი, რომელიც ტექსტის გასავრცელებლად იყო გამიზნული, იმ თვალსაზრისით, როგორც ეს გიორგი მცირის ზემოთ ხსენებულ გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების XVI თავში იგულისხმება.

მე არ მინდა იმის თქმა, რომ ხელნაწერი წარმოადგენს შავ ჩანაწერს, სამუშაო რვეულს, რამდენადაც მასში არ არის ჩასწორებები, რაც ტიპურია შავი ჩანაწერისთვის. პირიქით, მასში ყველაფერი არის კალიგრაფიულად და მოწესრიგებულად შესრულებული. მე იმას ვგულისხმობ, რომ ათ. 45, ალბათ, წარმოადგენს პირადი სარგებლობის და არა გასავრცელებლად გამიზნულ ეგზემპლარს.

21. Codex A-93 (ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, თბილისი) დაიწერა ოპიზაში 1093 (იხ: აბულაძე ი, ქართული წერის ნიმუშები. პალეოგრაფიული ალბომი. თბილისი, 1973, ტაბ. 103). კოლოფონში გადამწერი მიუთითებს, რომ ნიმუშად წმინდანის ავტოგრაფი გამოიყენა: „...დაიწერა ქრონიკონსა ტიგ, დიდებულსა ლავრასა შინა ოპიზას. დედად გიორგი მთაწმინდელისა ნუსხისაგან დაწერილი მქონდა...“ (იქვე, გვ. 365-366). A-93 გიორგი მთაწმინდელის წინასიტყვაობის გარეშე, მაგრამ ტექსტის დასაწყისში არსებული სიცარიელე გვაფიქრებინებს, რომ თავდაპირველად ის იქ იყო (იხ: ლოლაშვილი ი, ათონურ ქართულ ხელნაწერთა სიახლენი... გვ. 25; ინვოროყვა კ, თხზულებათა კრებული, III. თბილისი, 1965, გვ. 499-512). ამიტომ დარწმუნებით ვერ ვიტყვი, რომ ავტოგრაფი, საიდანაც გადაწერილია ნიმუში A-93, შეიძლება იყოს იდენტიფიცირებული, როგორც ათ. 45. თუ მივიღებთ მხედველობაში გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების XVI თავში მოთხრობის (იხ. ზემოთ), არ არის გამორიცხული, რომ თავიდანვე არსებობდა, დღეისთვის დაკარგული, ავტორის მეორე ავტოგრაფიც.

22. ხელნაწერი შესრულებული იყო კვირიაკეს მიერ, ივირონის მონასტერში 1077 წ. (იხ: Blake R, Catalogue, II. P. 138-139).

23. ჭანკიევა ც., ჯღამაია ლ, ქართულ ხელნაწერთა აღწერილობა. სინური კოლექცია... გვ. 116.

24. ლოლაშვილი ი. ათონურ ქართულ ხელნაწერთა სიახლენი... გვ. 22.

ასეთ შემთხვევაში შესაძლებელი ხდება, აიხსნას ის, რომ სრული თარიღი არც ნაშრომის ბოლოშია მითითებული. შეგვიძლია ვიფიქროთ, რომ გამოტოვებული ციფრი ჩაწერილი უნდა ყოფილიყო მოგვიანებით, მას შემდეგ, რაც ავტორი პირველი ოფიციალური ასლის გადაწერას დაასრულებდა, რომელიც აშკარად გასავრცელებლად იყო გამიზნული. მართლაც, ავტორს თითქოს სამუშაოს დასრულების შემდეგ უნდა ჩაეწერა მიმდინარე თარიღი, თუმცა, ეს უნდა ყოფილიყო არა სამუშაოს დასრულების, არამედ ხელნაწერის გამოქვეყნების თარიღი.

ვიფიქრობ, ეს ჰიპოთეზა სათანადო ახსნას საჭიროებს, იმ აშკარა წინააღმდეგობებიდან გამომდინარე, რომლებიც კრებულის კითხვისას ჩნდება<sup>25</sup>.

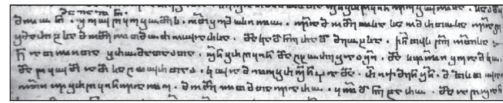
25. ვაცნობიერებ, რომ სკეპტიკოსებს საკამათო ექნებათ, კერძოდ ის, რომ კრებული ათ. 45 არის საავტორო ავტოგრაფი და არ წარმოადგენს მისი პირველ ან მეორე ასლს. შეიძლება ვინმემ დაუშვას, რომ ხელნაწერი შესრულებულია გიორგი მთაწმინდელის გარდაცვალების შემდეგ უცნობი გადაწერის, სავარაუდოდ, მისი მოწაფის მიერ. ნიშნული, რომლითაც გადაწერმა ისარგებლა, როგორც ჩანს, თარიღი არ იყო გარკვევით მოცემული. გადაწერმა არ იცოდა, როდის დაასრულა ავტორმა ნაშრომი. შესაბამისად, მას შეეძლო ის მხოლოდ ევარაუდა, მაგრამ, მაინც, ამჟამინა ცარიელი ადგილი დაეტოვებინა, ალბათ, თარიღის საბოლოო გარკვევამდე. ამ გზით, შესაძლებელია, აიხსნას ციფრების მაგიერ ცარიელი ადგილების არსებობა. თუნდაც, რომ სარწმუნოდ ჩავთვალოთ ეს ჰიპოთეზა, რომელიც წინააღმდეგება გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების XVI თავის მოწმობას, სადაც გარკვევით არის ნათქვამი, რომ ავტორმა საკუთარი ხელით გაავრცელა ტექსტი. და მაინც, შეიძლება ამ შეკითხვის წინაშე აღმოვჩნდეთ: ვინ იყო ის ჰიპოთეტური მოწაფე? ვინ ითავა გიორგი მთაწმინდელის გარდაცვალების შემდგომ მისი შვიი ჩანაწერების გადაწერა? სავარაუდო კანდიდატი ცოტაა. უდავოდ, ეს იყო გადაწერილი, რომელიც მის წრეს ეკუთვნოდა, ან მოწაფე, ან თანამშრომელი. ერთ-ერთი მათგანი იყო გიორგი მცირე, გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების ავტორი. თუმცა, პალეოგრაფიული არგუმენტები უფლებას გვაძლევს, უარყოთ ეს ვარაუდი. ცნობილია, რომ გიორგი მცირე შეიძლება გაიგივებული იყოს იერომონაზონ გიორგისთან (იხ: **Tarchnišvili M.**, *Geschichte der kirchlichen georgischen Literatur...* P. 181; **Martin-Hisard B.**, *La Vie de Georges l'Hagiorite...* P. 10), თბილისის კრებულის A-584 გადაწერილი (266 ff., 48x32 cm; content: *George Mtač'mideli translation of St. Paul's Epistles*) 1083 წელს, როდესაც (ff. 228v-229) იგი თავის თავს წმინდანის მოწაფედ მოიხსენიებს (see: Жордания Ф.Д., *Описание рукописей Тифлисского церковного Музея Карталино-Хакетинского духовенства.* Кн., 1. Тифлис, 1903. С. 97-99; პავლეს ებისტოლეთა ქართული ვერსიები, გამოსაცემად მოამზადეს ქ. ძიუჩხიძემ და კ. დანელიამ. თბილისი, 1974). ფაქტობრივად, A-584-ისა და ათ. 45-ის შედარება აშკარაა, რომ საქმე გვაქვს ორ სრულიად განსხვავებულ ხელნაწერთან. აქედან, ნათელი ხდება, რომ გიორგი მცირეს არაფერი ჰქონდა საერთო იგივერის პარაკლიტონის ათ. 45-ის შექმნასთან. სხვა კანდიდატურა გიორგი მთაწმინდელის პირადი გადაწერის როლისთვის შესაძლებელია ყოფილიყო წმინდანის სხვა მიმდევარი, რომელსაც ხშირად ახსენებს გიორგი მცირე გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრებაში (ძველი ქართული ავტოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II...გვ. 103, 148, 194-195). ვვლისხმობ პეტრე პატრიკს,

ქართული ხელნაწერების კოდიკოლოგიურმა და პალეოგრაფიულმა ანალიზმა, რომელიც მე ათონის მთაზე ყოფნისას ჩავატარე, მომცა საშუალება, მეტი მტკიცებულება მომეპოვებინა იმ მოსაზრების სასარგებლოდ, რომ ხელნაწერი ათ. 45 გიორგი მთაწმინდელის მიერ არის შესრულებული.

იოანე ჭყონდიდელის ძმას, რომელსაც სხვა მნიშვნელოვანი წყარო (თბილისი, მანუს. H-1350, 1085წ.) მოიხსენიებს, როგორც „მწიგნობართა ხუცესი“ (მეტრეველი ე., ნარკვევები... გვ. 196-225; ახლამაძე ი., ქართული წერის ნიმუშები... გვ. 203, 364). გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების XVI თავში, გიორგი მთაწმინდელის თარგმანების ჩამონათვალის შემდეგ (პარაკლიტონის ჩათვლით), გიორგი მცირე მოიხსენიებს საინტერესო ცნობას აწვდის პეტრე პატრიკის სალიტერატურო საქმიანობისა და მისი ინტერესების შესახებ. იგი წერს: „...ხოლო უკუეთუ ვინმე იყოს მოსწრაფეთაგანი და მამის-მოყუარე, უფროს-და ვთქუათ თუ, ღმრთის-მოყუარე, და უნდეს ცნობის ძალი თვთოულისა წიგნისა, თუ რად სწერია, ამისუც წიგნისა ბოლოსა პოოს აღრიცხულად და განმარტებულად თვთოულისა წიგნისა ზანდუკი და ანდერძი ღმრთი-შუენიერად და ბრწყინვალედ, რომელი წმიდანან პეტრე პატრიკიან პეტრიკ ყოფილმან აღწერა, რაჟამს-იგი თავისა თვისათვს გარდაიწერა წმინდანის ესე წიგნი, ყოველი წული-წულიად აღირიცხა ცალთადა და დასდებელი ფრიადითა შრომითა და გულს-მოდგინებით...“ (Iec-tio „პეტრე“ გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრების K ხელნაწერში გვხვდება, მაშინ როდესაც, სხვა კრებულებში წერია იოანე. იხ: ძველი ქართული ავტოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, II...გვ. 148, n° 13; *მეტრეველი ე.*, ნარკვევები... გვ. 196-225). ამრიგად, გიორგი მცირეს თუ დავესვსებით, პეტრე პატრიკს გიორგი მთაწმინდელის ბევრი ნაშრომი ჰქონია გადაწერილი. მან აგრეთვე შეადგინა ყველა წიგნის და კოლოფონის მინაარსების ტაბულა თარგმანის სრული ნუმერაციით. ამიტომ, შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ პეტრე პატრიკმა აგრეთვე გადაწერა პარაკლიტონი, ვინაიდან, ეს უკანასკნელი თარგმანთა ჩამონათვალში არის ნახსენები. მაგრამ ამის დამტკიცება არ არის შესაძლებელი. ათ. 45-თან პეტრეს სახელის დაკავშირების ჰიპოთეზა სარისკო და ხიფათის შემცველი მგონია, ვინაიდან, მას არ გააჩნია დოკუმენტური საფუძველი. ამ ჰიპოთეზის ალბათობა საგრძნობლად შემცირდება, თუ მხედველობაში მივიღებთ შემდეგ გარემოებას: ახლად ჩატარებულმა კვლევებმა გვაჩვენეს, (იხ: **Martin-Hisard B.**, *La Vie de Georges l'Hagiorite...* P. 14), რომ არ შეიძლება პეტრე პატრიკის გაიგივება იერომონაზონ პეტრესთან, რომელიც იერიონის მონასტრის *სინოდოკონში* მოხსენიებულია, როგორც ტაძრისთვის 7 წიგნისგან შედგენილი 12 მინეის შემოწმირავი, რომლებიც მან გიორგი მთაწმინდელის ავტოგრაფებიდან საკუთარი ხელით გადაწერა (n° 32): „თუესა იანვარსა ივ. აღაბი განვწყესებია პეტრე ხუცესათვს მე, მამამან იოანე, და ყოველთა ძმათა. შემოწმირა ეკლესიასა ამან კურთხეულმან ძმამან ჩუენმან პეტრე ხუცესმან სათუეონი ათორმეტთა თუეთანი, თავისი მოგებულნი და თვისთა წელითა დაწერილი შედად წიგნად, ყოველითურთ სტიქარონითა და ყოველთა სავალბელითა, ვითარცა წმიდისა მამის გიორგის ნუსხათა შინა სწერია უნაკულოდ. და ამისა უწინა შემოწმირნეს კურთხევაი სრულნი, მისვე სანატრელისა მამისა გიორგის თარგმნოლინი“; see: *მეტრეველი ე.* ათონის ქართველთა მონასტრის სალაპე წიგნი... გვ. 141, 210, 334). და ბოლოს, დარწმუნებელი ვარ, რომ თუნდაც საჭირო კეთილგონიერების გამოვლინებით, ჩვენ არ შეგვიძლია უარყოთ მოსაზრება, რომ ათ. 45 წარმოადგენს ავტოგრაფს. სულ მცირე, ეს მოსაზრება გიორგი მთაწმინდელის პარაკლიტონის ტრადიციის ფილოლოგიური კვლევის საგანი უნდა გახდეს. სინამდვილეში, ავტოგრაფი აუთენტურობასთან დაკავშირებული ჰიპოთეზების აღიარება ან უარყოფა შესაძლებელია მხოლოდ ტექსტუალური არგუმენტების საფუძველზე.

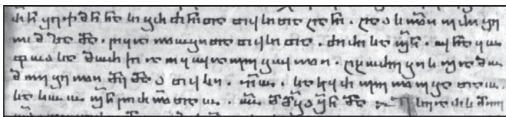
ვიკონის ბიბლიოთეკაში ჩატარებული სამუშაოს შედეგად აღმოჩნდა 5 ხელნაწერი, რომელიც შესაძლოა დაწერილი ყოფილიყო იმავე ხელით, რითაც — პარაკლიტონი.

სამ ძველში წარმოდგენილია მინეები, ესენია: „ტყუბი“ კრებულები ათ. 73 + ათ. 57 (სექტემბრის მინეა), ერთ დროს — ორივე ერთი ხელნაწერის ნაწილი, და ათ. 65 (იანვარ-თებერვლის მინეა).

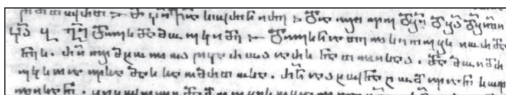


ათ. 76, fol. 12v

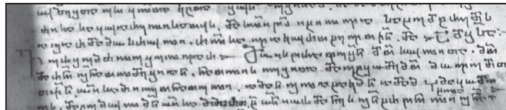
ის ფაქტი, რომ ყველა ძველი ერთი პიროვნების მიერ არის შესრულებული, კოდიკოლოგიური ანალიზითაც დასტურდება. ყველა ძველში წარმოდგენილია მსგავსი დაგრაფვის ტიპი 00D1, დაგრაფვის სისტემა 1 (ფოლიო დაგრაფული ბეწვის მხრიდან), ერთნაირი, საშუალო ხარისხის პერგამენტი, და აკონძვის იდენტური კონსტრუქცია (ბეწვიანი მხრით გარეთ მოქცეული კვატერიონები; სიგნატურის ნიშანი დასმულია პირველი ფოლიოს ზედა ნაწილში და ბოლო ფოლიოს ქვედა მარჯის შუაში) და იგივე ზომები.



ათ. 73, ფოლ. 9



ათ. 57, ფოლ. 106v



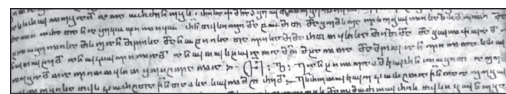
ათ. 65, ფოლ. 70

ორი დანარჩენი სხვა შინაარსისაა: ათ. 49-ში დაცულია გრიგოლ ნოსელის ნაშრომები, ხოლო ათ. 76-ში არის სვინაქსარი. ხუთივე ხელნაწერი, მთლიანად, იმავე გადამწერის მიერ არის შესრულებული, ვინც გადაწერა ათ. 45 და შეიცავს გიორგი მთაწმინდელის ყველა თარგმანს.

	Ath. 45	Ath. 73	Ath. 57	Ath. 65	Ath. 49	Ath. 76
ზომა	248x185	201x155	205x158	207x162	250x190	201x155
ფოლიოს	II+313	25	170	323	203	34

როგორც ჩანს, ათ. 45-ის გარდა, არც ერთ ამ კრებულს არ გააჩნია წინასიტყვაობა, მარჯებზე მინაწერები ან კოლოფონები, რაც გვაფიქრებინებს, რომ ისინი ავტოგრაფები უნდა იყოს. ამას გარდა, ამ ჯგუფის ხელნაწერებში შესული ტექსტები წარმოდგენს თარგმანებს, რომლებიც ავტორს თავისი ცხოვრების სხვადასხვა ეტაპსა და ადგილას ჰქონდა შესრულებული<sup>26</sup>.

ამავე დროს, კოდიკოლოგიური ასპექტების ერთგვაროვნება სრულად ეთანხმება თარგმანების განსხვავებულ ლოკალიზაციას და ხელნაწერების, სავარაუდოდ, არასინქრონულ წარმომავლობას. როგორც პარაკლიტონის წინასიტყვაობიდან ჩანს (ათ. 45 ფოლ. 8v), გიორგის ჩვევად ჰქონია, საწერი მასალის მოსაპოვე-



ათ. 49, fol. 130

26. იხ. X და XVI თავები, გიორგი მთაწმინდელის ცხოვრება (ძველი ქართული ავტოგრაფული ლიტერატურის ძეგლები, II...გვ. 128, 147-148).

ბლად თავად ეწარმოებინა მოლაპარაკება. გარდა ამისა, ხელნაწერის დამზადების უცვლელი მახასიათებლები იმას მეტყველებენ, რომ მას ჰქონდა წიგნების კონსტრუირების საკუთარი, ძალიან ზუსტი მეთოდოლოგია. შესაბამისად, შეიძლება ითქვას, რომ კოდიკოლოგიური მოდელები, რომლებიც მან აითვისა, დამოკიდებული იყო არა იმ ადგილებზე, სადაც მას უხდებოდა მუშაობა, არამედ საკუთარ წესებზე.

აქედან გამომდინარე, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ათონის მთაზე დაცული კრებულების კოდიკოლოგიური და პალეოგრაფიული ანალიზი ნათელს ჰფენს გიორგი მთაწმინდელის ავტოგრაფების იდენტიფიკაციის საკითხს.

ივირონის მონასტრის ბიბლიოთეკის ექვსი ხელნაწერი, კერძოდ, ათ. 45, 73+57, 65, 49 და 76, უნდა მიჩნეულ იქნას XI ს-ის დიდი ქართველი მწერლის ავტოგრაფებად. საკითხის შემდგომი კვლევა უნდა მიეძღვნას, ტექსტიდან გამომდინარე, ისეთი მტკიცებულებების მოძიებას, რომლებიც გაამყარებს ტექსტისგან დამოუკიდებელ, გარე კრიტერიუმების საფუძველზე გაკეთებულ დასკვნებს. მანამდე კი, შეგვიძლია ჩავთვალოთ, რომ ამგვარი სირთულის კვლევით სფეროში პირველი ეტაპი გადალახულია. ჩვენ საბოლოოდ შევექმენით კოდიკოლოგიური და პალეოგრაფიული ბაზა, რომელიც გიორგი მთაწმინდელის მემკვიდრეობის შესასწავლად უნდა იყოს გამოყენებული. ყოველი შემთხვევისათვის, მიუხედავად მიღწეული დამაიმედებელი შედეგებისა, ურიგო არ იქნება, ყოველთვის განსაკუთრებული სიფრთხილით მივუდგეთ ზემოხსენებული ხელნაწერების შესწავლას.



IV საერთაშორისო სიმპოზიუმის, „ქართველი ათონელები და ქრისტიანული ცივილიზაცია“, ორგანიზატორები:  
Organisers of The Fourth International Symposium – “Georgian Athonites and Christian Civilization”:



საპატრიარქოს  
მართლმადიდებელ ეკლესიასთან არსებული  
ქრისტიანული კვლევის საერთაშორისო ცენტრი  
INTERNATIONAL CENTRE FOR CHRISTIAN STUDIES  
AT THE ORTHODOX CHURCH OF GEORGIA



საქართველოს ეროვნული მუზეუმი  
Georgian National Museum